

AFYONKARAHİSAR'IN SEYDİLER BELDESİ'NDE BİR KÜLTÜR MİRASI: FİLİKLİ TÜLÜ DOKUMALARI*

A Cultural Heritage In The Town of Seydiler, Afyonkarahisar; Filikli Tülü Weavings

Doç. Dr. Ülkü KÜÇÜKKURT**

ÖZ

Afyonkarahisar ve çevresinde hayvan yetiştiriciliği önemli bir geçim kaynağıdır. Koyun ve keçilerden elde edilen yün, tiftik, dokumalarda kullanılmış özellikle tiftik keçisi yetiştiriciliğinin Seydiler'de yaygın olması burada tülü dokumalarının yapılmasına olanak tanımıştır. Afyonkarahisar'ın Seydiler Beldesi ve çevresinde post görünümüne sahip yaygılara "Tülü" ya da "Filikli tülü" denilmiştir. Tülü dokumalarının ilmeklerinde tiftik keçisinden elde edilen tiftik kullanılmış olup yörede filik adı verilmiştir. Kaşgarlı Mahmud Divānu Lugāti't-Türk'te uzun tüylü dokumalardan bahsetmektedir. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan tülü dokumaları Afyonkarahisar'ın Seydiler Beldesi'nde kültür mirası olarak devam etmiş, filikli tülü örnekleri günümüze kadar azalarak da olsa gelmiştir. Seydiler tülü dokumalarının çözgüsü ve atkısında elde eğirilmiş yün iplik, ilmeklerinde filik kullanılmıştır. Tülü dokumalarının Seydiler geleneklerinde önemli bir yeri vardır. Kız çeyizinde filik ile dokunmuş tülü yaygı ve seccadeler bulundurulmaktadır. Eve gelen misafirin oturacağı yere filikli tülü dokuma yayılmakta, ölen kişinin hayrı olması amacıyla filikli tülü dokuma camiye hediye edilmektedir. Yörede yetiştirilen koyun ve keçi sayısındaki düşüş, kente göç ve makineleşme filikli tülü dokumalarının üretimini etkilemiştir. Araştırmada, günümüzde üretimi yapılmayan Seydiler filikli tülü dokumalarının geleneksel hayat-taki yerinin, teknik ve sanatsal özelliklerinin tespit edilmesi, bu bilgilerin yazılı kaynak hâline getirilmesi hedeflenmektedir. Yapılan literatür taramasında, Seydiler yöresi filikli tülü dokumaları hakkında daha önce bir araştırmanın yapılmamış olması, ağırlıklı olarak alanda yapılan bu araştırmanın önemini artırmıştır. Elde edilen verilerin yazılı kaynak hâline getirilmesi, filikli tülü dokumaları alanında çalışma yapacak bilim insanlarına kaynak olması araştırmanın bir diğer amacıdır. Araştırmanın materyalini, Afyonkarahisar Seydiler'de dokunmuş filikli tülü yaygılar ve seccadeler oluşturmaktadır. Konu, Afyonkarahisar Seydiler Merkezi'nde dokunmuş filikli tülüler olarak sınırlandırılmış, araştırmanın metodunda alan araştırması ve literatür taraması kullanılmıştır. Araştırmada 20 kaynak kişi ile görüşülmüş, 9 kaynak kişinin filikli tülü dokumalarıyla ilgili bilgi aktarımına yer verilmiştir. 11 adet filikli tülü dokuma materyaline ulaşılmış, 7 adet örnek görseli kullanılmıştır. Filikli tülülerin hammaddesi, ilmek türü tespit edilmiş, eni ve boyu ölçülmüştür. Yörede kullanılan boyar maddeler ve filikli tülü dokumalarının boyanmasında kullanılan boyama yöntemlerine araştırmada yer verilmiştir. Ayrıca atkı, ilmek sıraları sayılmış, renk, desen özellikleri belirlenmiştir. Filikli tülü dokumalarında Türk düğümünün yanı sıra ördekbaşı düğümüne ve atlamalı düğüm uygulamalarına rastlanmıştır. Afyonkarahisar'ın Seydiler Beldesi filikli tülü dokumaları hakkında alana katkı sağlayacak bilgiler tespit edilmiş, makalede bu tespitlere yer verilmiştir. Araştırma 2019-2020 yılları arasında yapılmış, düğüm türlerinin çiziminde üç boyutlu modelleme "Blender programı" kullanılarak ilmek çizim görselleri oluşturulmuştur. Elde edilen veriler değerlendirme kısmında sunulurken, tülü dokumalarının üretimine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Tiftik, el sanatları, geleneksel, Türk düğümü, yer yaygısı.

ABSTRACT

Livestock raising is an important source of income in and around Afyonkarahisar. Wool and angora obtained from sheep and goats were used in weaving and especially that the angora goat breeding is common in Seydiler that enables making of tülü weaving there. In the town of Seydiler and around of Afyonkarahisar, the ground clothes having fur appearance were called "Tülü" or "Filikli tülü". In the knots of tülü weavings, angora obtained from the angora goat was used and called as filik in the region. Mahmud Kashgari mentions shagpile weavings in *Divānu Lugāti't-Türk*. Tülü weaving that has an important place in the Turkish culture has continued as a cultural heritage in the town of Seydiler of Afyonkarahisar, and albeit decreasing, the samples of filikli tülü have come until today. Hand-spun woollen yarn was used in the warp and weft of the Seydiler tülü weavings and filik were used in its knots. Tülü weavings have an important place in Seydiler traditions. Tülü ground clothes woven with filik and prayer rugs are presented in the dowries of girls. Filikli tülü weaving is spread on the place where the guests sit on, and filikli tülü weaving is presented to a mosque for as a benefaction

* Geliş tarihi: 29 Ocak 2020 - Kabul tarihi: 16 Kasım 2021
Küçükkurt, Ülkü. "Afyonkarahisar'ın Seydiler Beldesi'nde Bir Kültür Mirası: Filikli Tülü Dokumaları"
Millî Folklor 132 (Kış 2021): 286-300

** Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü,
Afyonkarahisar/Türkiye, ukurt@aku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8140-5357.

of a death person. The decrease in the number of sheep and goat bred in the region, immigration to cities, and mechanization have influenced the production of filikli tülü weaving. In the research, the aim is to detect the place and technical and artistic features of Seydiler filikli tülü weavings not produced nowadays in the traditional life and make this information a written source. In the literature review, it is seen that no research was conducted about filikli tülü weavings in Seydiler region before which increases the importance of this research mainly carried out in the field. The other aim of the research is to put the obtained data in writing and to be a source for the scientists that will carry out studies in the field of filikli tülü weaving. The materials of the research consisted of filikli tülü ground clothes and prayer rugs woven in Seydiler Afyonkarahisar. The subject is limited to woven filikli tülü weavings woven in the centre of Seydiler, and field research and literature review were used in the methodology of the research. In the research, interviews were conducted with 20 informants, and it included data on the filikli tülü weavings provided by 9 informants. A total of 11 filikli tülü weaving materials were found and 7 sample visuals were used. Raw materials of filikli tülü weavings and types of knot were detected and their widths and lengths were measured. The research included colorants used in the region and the coloring techniques used in coloration of filikli tülü weavings. Moreover, weft and knot rows were counted, and color and pattern properties were identified. In filikli tülü weavings, in addition to Turkish knot, implementations of ördekbaşı knot and hopping knot were found. Information that is detected about filikli tülü weavings in the town of Seydiler will contribute to the field. The research was conducted between 2019-2020, and knot drawing visuals were formed using a three dimensional modelling “Blender program” in drawing knot types. The obtained data is presented in the conclusion part, and some suggestions are made for the production of tülü weavings.

Keywords

Mohair, handicrafts, traditional, Turkish knot, floor covering.

Giriş

Afyonkarahisar iline bağlı bir belde olan Seydiler’in geçim kaynakları arasında tarım ve hayvancılık bulunmaktadır. Kaliteli yün, tiftik elde eden yöre insanı bu ürünlerini halı, tülü ve düz dokumalarında kullanmıştır. Özellikle tiftik keçisi yetiştiriciliğinin Seydiler’de yaygın olması burada filikli tülü dokumalarının yapılmasına olanak tanımıştır.

Asya’nın 15 derece arz dairesinin batı kısmında yaşayan avcı göçebe kavimler ilk zamanlar avladıkları hayvanların postunu kullanmıştır. Daha sonra besledikleri hayvanların yünlerinden oluşturdukları iplikleri, uçları dışarı doğru sarkar şekilde düğümleyerek, suni post görünümünde dokumalar ürettiler (Yetkin 1991: 2). Suni post görünümündeki bu dokumalar halı dokuma tekniğinin gelişimine öncü olmuştur. Rudenko’nun Pazırık 2. Kurgan’da bulduğu ve MÖ. 5. yüzyıla tarihlendirilen yaygı post görünümündedir (Görgünay 2005: 11, 51). Doğu Türkistan’da Aurel Stein MÖ. 3. ve 4. yüzyıla ait halı parçaları bulmuştur. Bu halılar, sert kaba yünden bükülmüş ipliklerle dokunmuştur (Aslanapa 1993: 109).

Hayvan postunu taklit eden dokumaların ortaya çıkış nedenleri arasında, Orta Asya ikliminin sert olması ve konar-göçer yaşam tarzının insanları taşınması kolay eşyaya yöneltmesi bulunmaktadır. Avcı göçebeler ve çoban göçebeler hayvan postunun koruyucu özelliğini biliyorlardı. Çoban göçebeler, geçimlerini hayvancılıkla sağladıkları için sırf evlerini ısıtmak amacıyla hayvanlarını kesmezler, hayvanlarının yünleri ile post taklit edebilirlerdi. İlk önceleri çözümlü ve atkılarının aralarına yün tutamlarının sokuşturulduğu daha sonra ilmeğin keşfedildiği tahmin edilmektedir (Tekçe 1993: 177, 178).

Dîvânu Lugâti’t-Türk’te “Tüdaş nen”, birbirine benzetilen her türden nesne için denilmekte, aslının “Tü” olduğu “Tüy” anlamına geldiği ifade edilmektedir. “Tülüg yadım” tüylü yaygı için kullanılmıştır (Ercilasun vd. 2015: 175, 355). XI. yüzyılda Türkler halı dokumalarını “Tüylü yaygı” kelimeleriyle işaret ediyordu. Daha sonraki yıllarda bu isim yerine halı kelimesi kullanılmıştır (Genç 1997: 12).

Türk Dil Kurumunun Güncel Sözlüğü'nde tülü; uzun tüylü, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde tülüce; uzun tiftikten dokunan seccade olarak tanımlanmaktadır (TDK 2019). Tülü dokumalar Anadolu'nun birçok bölgesinde çeşitli isimlerle anılmakta, dokuma tekniği ve kullanılan hammaddeler farklılık göstermektedir. Post görünümündeki yaygılar bölgelere göre geve, tülü, tülüce, filikli ve hırsek adlarıyla bilinmektedir (Görünay 2005: 11). Ağrı çevresinde "Geve", Konya, Kırşehir çevresinde "Filikli", Sivas ve Mut köylerinde "Tülüce", Kars ve Ardahan çevresinde "Sek", Konya, Karapınar'da "Tülü" adı verilmiştir (Hidayetoğlu 2020: 1229, 1230). Geve, tülü dokumalar Balkanlarda "Yanbol", Malkara'da "Yanbolu" adıyla anılmaktadır (Aytaç 2009: 80). Yer yaygısı, seccade, duvara asmak için dokunan tülüler ayrıca cins ve binek atların eyerlerinin arkasına ve atların kuyruk üstüne örtülürdü (Hidayetoğlu 1999: 59).

Kirkitli, düğümlü dokumalar sınıfına giren, atkı sıra sayısı değişkenlik gösteren tülüler; Konya, Karapınar, Karaman, Tokat, Emirdağ gibi yörelerde geometrik bezemelidir (Barışta 1998: 121). Karapınar yöresinin yamçı tülüleri genellikle tek renkli, motifsiz, dikey hatlı ve düzensiz kompozisyon ile dokunmuştur (Hidayetoğlu 2009: 33). Konya'nın domates kırmızısı, koyu çilek kırmızısı, acı sarı tek renkli tülüleri bulunmaktadır (Türktaş vd. 2011: 102).

Tülünün dokunduğu yerleşim bölgeleri içinde Seydiler bulunmaktadır. Afyonkarahisar Seydiler ve çevresinde post görünümüne sahip bu yaygılara "Tülü" veya "Filikli Tülü" denilmektedir. Yörede yetiştirilen koyun ve keçi sayısındaki düşüş, kente göç ve makineleşme filikli tülü dokumalarının üretimini etkilemiştir. Araştırmanın amacını, günümüzde üretimi yapılmayan Seydiler filikli tülü dokumalarının geleneksel hayattaki yerinin, teknik ve sanatsal özelliklerinin tespit edilmesi, bu bilgilerin yazılı kaynak hâline getirilmesi oluşturmaktadır. Yapılan literatür taramasında, Seydiler yöresi filikli tülü dokumaları hakkında daha önce bir araştırmanın yapılmamış olması, alanda yapılan bu araştırmanın önemini artırmıştır. Elde edilen verilerin yazılı kaynak hâline getirilmesi, filikli tülü dokumaları konusunda araştırma yapacak bilim insanlarına kaynak olması araştırmanın bir diğer amacıdır.

Materyal ve Metot

Araştırmanın materyalini Afyonkarahisar Seydiler'de dokunmuş filikli tülü dokumaları oluşturmuş, konusu Afyonkarahisar Seydiler Merkezi'nde dokunmuş filikli tülüler olarak sınırlandırılmıştır. Araştırmanın metodunda alan araştırması, literatür taraması kullanılmıştır. Araştırmada 20 kaynak kişi ile görüşülmüş, 9 kaynak kişinin filikli tülü dokumalarıyla ilgili bilgi aktarımına yer verilmiştir. 11 adet filikli tülü dokuma materyaline ulaşılmış, 7 adet örnek görseli kullanılmıştır. Filikli tülülerin hammaddesi, ilmek türü tespit edilmiş, eni ve boyu ölçülmüştür. Ayrıca atkı, ilmek sıraları sayılmış, renk, desen özellikleri belirlenmiştir. Araştırma 2019-2020 yılları arasında yapılmış, düğüm türlerinin çiziminde üç boyutlu modelleme "Blender programı" kullanılmıştır. Elde edilen veriler değerlendirme kısmında sunularak, filikli tülü dokumalarının üretimine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular

Seydiler Geleneksel Yaşamında Filikli Tülü Dokumalarının Yeri

Filikli tülü dokumalarının Seydiler geleneklerinde önemli bir yeri vardır. Kız çeyizi hazırlanırken filik ile dokunmuş tülü yaygı ve seccadeler bulundurulmaktadır. Eve gelen misafirin altına filikli tülü dokuma serilmekte "Ağır misafir gelmiş tülü getirin" cümlesiyle evin gelini ya da kızına seslenilerek misafir onurlandırılmaktadır (Hatice Çakmak, 2019, Seydiler). Filikli tülü dokumalar, köylünün ortak misafirlerinin kaldığı köy odasına

serilmektedir. Tülü dokumaların uzun tüyleri toz tutacağı için oturma odası gibi çok kullanılan alanlara serilmemektedir (Nadiye Tekeş, 2019, Seydiler).

Düğün evine gelen misafirlerin üzerine oturtulduğu, komşu ve akrabalarından gelen tülülerin karışmaması için dokuma esnasında “Bel” denilen işaret konulmaktadır (Döndü Çakmak, 2019, Seydiler). Bel işareti, tülü dokumaların uygun görülen yerine kolayca görünmesi için farklı renkte yün ya da filikle iki-üç düğüm atılarak yapılmaktadır. Bel işaretli dokumalar sahibi tarafından kolayca ayırt edilmektedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Bel işaretli filikli tülü.

Filikli tülü dokumalar çeyizlik dışında, ölen kişinin hayrı olması amacıyla dokunmaktadır. Kişinin ölümü hâlinde kullanılacak eşyalara “Kefenlik” denilmektedir. Kefenlikte, cenaze masrafları için altın ya da para, cenaze yıkayanlara hediye edilmek üzere hazırlanan kenarları oyali yazma, kefenlik kumaş, sabun, havlu bulunmaktadır. Ayrıca tabutunun üzerine örtülmesi için dokunan filikli tülü hazırlanan eşyalar arsındadır (Hatice Çakmak, 2019, Seydiler). Cenaze namazından defin işlemine kadar filikli tülü cenaze ile birlikte dir. Defin işleminden sonra tülü dokuma ve tabut camiye getirilmekte, dokuma caminin içine serilmektedir.

Seydiler Filikli Tülü Dokumalarında Kullanılan Hammaddeler ve Dokumaya Hazırlık

El sanatı üretiminin şekillenmesinde insanların yaşadıkları bölgede bulunan hammadde çeşitliliği etkili olmuştur. Seydiler’de keçi yetiştiriciliğinin yaygın olması ve elde edilen tiftiğin bol bulunması nedeniyle tiftik, tülü dokumalarında kullanılmıştır (Fotoğraf 2). Seydiler tülülerinin çözgüsünde yün, atkısında yün kullanılmıştır. Bazı örneklerin çözgüsünde yün ile birlikte keçi kılına rastlanmıştır. Keçi kılı, çözgü ipliklerine direnç vermesi için eklenmiştir (Soysaldı 2009: 2). İlmeklerde tiftik tercih edilmiştir.

Fotoğraf 2. Seydiler’de keçiler.

Afyonkarahisar ve çevresinde Ankara keçisi bir diğer adıyla tiftik keçisi yetiştirilmiştir. Ankara keçisinin bedenini kaplayan kıllar sık, yumuşak, ince ve yalıtım özelliği yüksektir (Şahin 2013:196). Kırkımdan elde edilen lifler dünya pazarında “Tiftik” adıyla bilinmektedir. İpek gibi parlak görünümlü olmasından dolayı tiftik lifi için “Elmas lif” tanımı kullanılmıştır (Atav 2013: 121). 1618 yılında Afyonkarahisar’ı ziyaret eden Polonyalı Simeon yazmış olduğu seyahatnamesinde bu bölgede bulunan keçilerin beyaz, parlak, ipek, sırmaya benzeyen tüylerinden bahsetmiştir (Özpınar 2019: 7). Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 1933 tarihinde yayınlanan ihracat cetvelinde yer alan bilgiye göre tiftik lifi;1926 yılında 100.000 kg, 1927’de 150.000 kg, 1932’de 291.761 kg olarak yurt dışına satılmıştır. 1933 yılında 10 tiftik tüccarı odaya kayıtlıdır (1933: 16, 19, 28, 36).

Ankara keçileri havaların ısınmasıyla birlikte Mayıs ayında kırılmaktadır. Eskiden, tiftik kırkımı makaslarla yapılırken günümüzde, kırkım makineleriyle yapılmakta, keçinin sırt tüyleri tülü dokumaları için ayrılmaktadır. Bu kısım yumuşak ve daha temizdir (İsmail Çakmak, 2019, Seydiler) (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Tiftik (Filik) ve tiftik kırkımında kullanılan makas.

Çözü ve atkı olacak yün, kirmanda eğirilerek ip hâline getirilmektedir. Kirman yapımında ardıc ağacı kullanılmaktadır. Kirman üç kısımdan oluşmaktadır. Birbirine geçerek dönmeyi sağlayan erkek, dişi kanatlar, erkek ve dişi kanatları bir arada tutan ok bulunmaktadır. Kanatların üzeri çeşitli motiflerle süslenmektedir (Fotoğraf 4). Bu motifler; cıcık, çatkılı, baklava gibi desenlerdir. Kirmanı köyün yaşlı erkekleri yapmaktadır (Hatice Çakmak, 2019, Seydiler).

Fotoğraf 4. Hatice Çakmak yün eğirirken ve cıcık desenli kirman.

Çözü ipliği hazırlığında yün önce tek kat kirmanda eğirilmektedir. İkinci aşamada iplik ikiye katlanarak tekrar kirmanda eğirilmekte bu işleme “Evşirme” denilmektedir.

Atkı ipliği ise tek kat eğirilmekte, çözümlerin arasından rahat geçebilmesi için “Melik” denilen küçük yumaklar hâline getirilmektedir (Tablo 1).

Çözümlü iplik özellikleri			
Hammaddesi: Kuzu yünü	Kat: Çift katlı	Büküm: S	Eğirme: El Eğirmesi
Atkı iplik özellikleri			
Hammaddesi: Kuzu yünü	Kat: Tek Katlı	Büküm: S	Eğirme: El eğirmesi
İlmeklik iplik özellikleri			
Hammaddesi: Keçi kılı/Filik	Kat: Yok	Büküm: Yok	Eğirme: Yok

Tablo 1. Filikli tülü dokumalarının iplik özellikleri.

Tiftik, yün lifine göre daha temizdir. Temizliği yeterli görülen tiftik yıkanmadan dokumada kullanılmaktadır. Yıkanması gereken lifler, keçeleşmemesi, parlaklığının ve yumuşaklığının bozulmaması için dikkatli bir şekilde ılık suda yıkanması, hırpalanmaması ve deterjan kullanılmaması gerekmektedir. Tiftiğin boyanması işlemine özen gösterilmelidir. Boyayı emme süresi yün lifine göre daha hızlı olmaktadır. Tiftiğin parlak görünümünün bozulmaması için boyama işlemi kaynama noktasının altında olmalı veya kaynama süresi kısa tutulmalıdır (Atav 2013: 123).

Seydiler’de, yün ipliklerinin ya da filiklerin boyanması işleminde önce pınar bitkisinden faydalanılmaktadır. Böylece ikinci boyama işleminde boyanın, yün ipliklerine ve filiklere daha çok nüfus etmesi, boyanın tutunması sağlanmaktadır. Latince “*Quercus aucheri*” olan odunsu bitki türü pınar, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde doğal boyar madde olarak kullanılmaktadır (Atılğan vd. 2011:141) (Fotoğraf 5). Pınar bitkisinin yaprakları kazana atılıp kaynatılmakta, sarı suyu çıktıktan sonra yapraklar suyun içinden alınmaktadır. Kelep (Çile) yapılan yün iplikleri hazırlanan bu kazana bastırılıp kaynatılır. Daha sonra ikinci renk uygulamasına geçilmektedir (Fatma Çelik, 2019, Seydiler). Pınar bitkisi, mordanlama işleminin yanı sıra sarı renk elde etmek için kullanılmaktadır.

Fotoğraf 5. Pınar bitkisi.

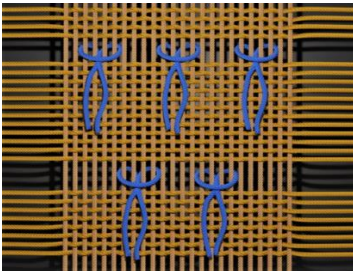
Tek renk olması planlanan filikli tülülerin boyama işlemi dokuma bittiğinde yapılmaktadır. Kaynayan suya pınar bitkisi atıp kaynatılmakta, sarı suyu çıktıktan sonra yapraklar toplanmaktadır. Bu suyun içine istenilen renkte boya katılmakta, kaynama devam ederken tülü dokuma kazana atılarak boyanın eşit şekilde emilimi için karıştırılmaktadır. İşlem tamamlanınca tülü dokuma kazandan çıkartılıp kurutulmaktadır. Filikli tülü

dokumaya motif uygulanacaksa kullanılacak yün ipliklerinin ve filiklerin boyama işlemi dokumadan önce gerçekleştirilmektedir.

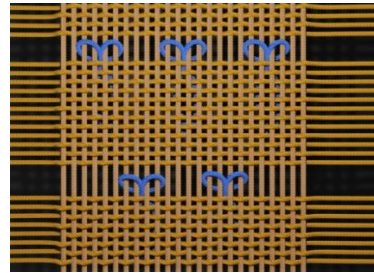
En ve boy ölçüsüne karar verilen filikli tülü dokumanın çözgüsü hazırlanarak ıstar tezgâha aktarılmaktadır. Yörede çözgü hazırlama işlemine “Yığma” denilmektedir (Emir Er, 2019, Seydiler). İstar tezgâhı basit düzeneğe sahiptir. Bu nedenle dokuyucu tezgâhını istediği yere kurup dokuma yapabilir. Tezgâh, iki yan tahta, tahtaların alt oyuklarına yerleştirilen iki levent, birer çözgü ve ağızlık gücüsünden meydana gelmektedir. Ön ve arka çözgüleri birbirinden ayırmak için çapraz çubuğu, varan-gelen kullanılmaktadır (Soysaldı 2009, 16).

Seydiler Filikli Tülü Dokumalarında Kullanılan Teknik ve Boyut

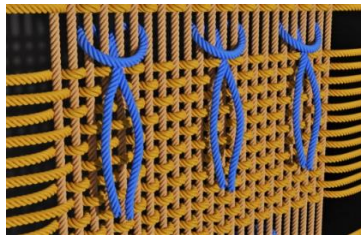
Tülü dokumalar birçok yörede farklı isimlerle anılmakta, birçok teknik uygulanmaktadır. Genel olarak tülü dokumalar, çeki ve düğümlü tülü denilen tekniklerle dokunmaktadır. Çeki tülü tekniğinde düğüm kullanılmamaktadır. Hav, atkı ipliklerinin çözgü ipliklerinin arasından çekilmesiyle oluşturulmaktadır. Bu havların uçları kesilmeden kapalı bırakılmaktadır (Arslan 1998: 46). Düğümlü tülü dokumalarında genellikle Türk düğümü uygulanmaktadır. Türk düğümü tekniğinde ilmek atımı, iplik çözgünün önünden arkasına geçirilmekte daha sonra iplik çözgünün arkasından öne alınarak sıkıştırılmaktadır. Türk düğümünün diğer adı Gördes düğümüdür. Seydiler filikli tülü dokumalarında Türk düğümü 4 adet çözgü üzerine uygulanmaktadır. İplik, 2 tel çözgünün önünden arkasına geçirilip, arkadan öne alınarak yandaki 2 tel çözgünün arkasından dolanarak öne alınıp sıkıştırılmaktadır. Böylece 4 tel çözgü 1 ilmekte kullanılmış olur. Yanda 4 tel çözgü bırakılarak diğer 4 tel çözgüye aynı işlem uygulanarak ilmek atılmaktadır (Çizim, 1, 2, 3). Üst sıraya geçildiğinde yaklaşık 15-19 sıra atkı atılıp kirkitle sıkıştırılmaktadır. Tekrar düğüm atımına geçildiğinde alt düğüm sırasında boş bırakılan çözgülerin üzerine ilmek atılarak işlem tekrar etmektedir (Fotoğraf 6). Bu tarz aralıklı ve atlamalı düğüm şekline sık rastlanmamaktadır (Görünay 2005: 31)

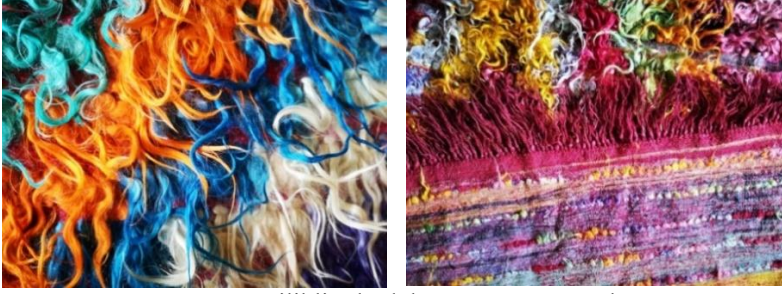
Çizim 1. Dört çözgü üzerine Türk düğümü.

Çizim 2. Dört çözgü üzerine Türk düğümünün arkası

Çizim 3. Dört çözgü üzerine Türk düğümü.

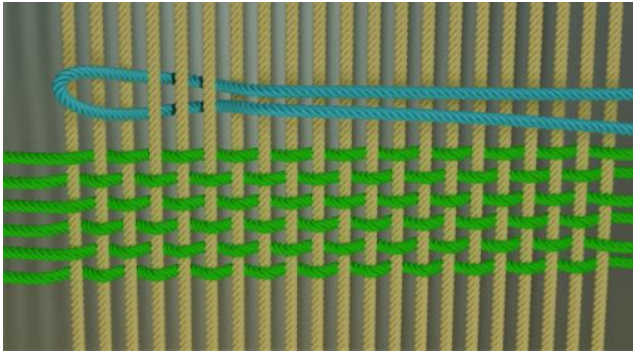
Fotoğraf 6. Filikli tül dokumanın önü ve arkası.

Düğüm işlemine Seydiler yöresinde “Çelmek” adı verilmiştir. Seydiler tülü dokumalarında Türk düğümünün yanı sıra izci düğümü olarak bilinen Anadolu insanının en basit şekliyle kullandığı, halk arasında “Ters kazık bağı, taşıma bağı, ördekbaşı” adıyla bilinen bir düğüm şekli daha uygulanmıştır (Knots3D 2020) (Tablo 2). Bu düğüm işleminde iki parça filik uçları dışarıda kalacak şekilde dip kısımları birbiri üstüne getirilerek bir kere bükülür ve uzun bir filik elde edildikten sonra ikiye katlanarak 3 tel çözüğü alınıp arkasından geçirilerek filiğin uçları katlı kısmın içinden alınır ve düğüm elde edilmiş olur (Çizim 4, 5, 6, 7, 8). 3 tel çözüğü bırakılıp yanındaki 3 tel çözüğü alınarak işlem tekrar edilir.

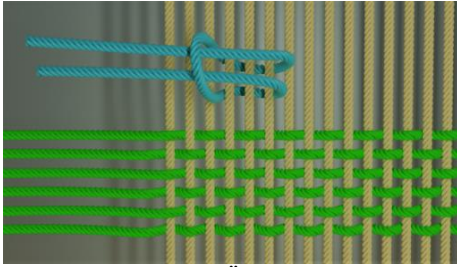
İlmeğin türü		
Yörede ilmeğin adı: Çelmek	Türü: Türk düğümü; dört çözüğü üzerine	Türü: Ters kazık bağı, ördekbaşı; üç çözüğü üzerine

Tablo 2. Filikli tül dokumalarının düğüm özellikleri.

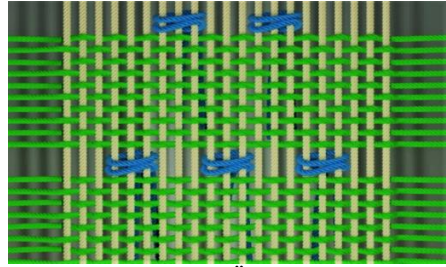
Filikli tülünün ilmek hav boyu yaklaşık 8cm-10cm arasındadır. Sıra tamamlandığında dokuyucunun deyişiyle 3 parmak (Yaklaşık 5 cm ve 15-19 atkı sırası) bezayağı dokuma yapıldıktan sonra tekrar filikle dokuma işlemine geçilmektedir. Yeni düğüm sırası, altta düğüm atılmayan 3 çözüğü üzerinden devam etmektedir (Fatma Çelik, 2019, Seydiler). Her sıradan sonra kirkitleme işlemi yapılmaktadır. Atkı ipliklerinin çözüğü iplikleri arasından bir alttan, bir üstten geçerek bağlantı kurmasıyla oluşan dokuma örgüsüne bezayağı denilmektedir (Soysaldı 2009: 95, 189). İlmeğin sıralarının arasına bırakılan geniş dokuma alanları uzun havların yatarak istenilen post görüntüsünün oluşmasını sağlamaktır (Öz 2019: 929).

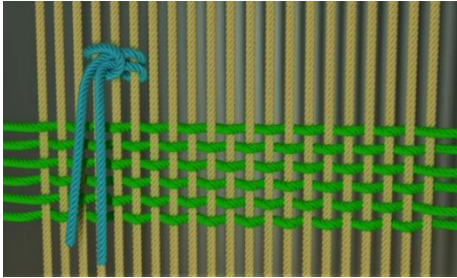
Çizim 4. Ördekbaşı düğümünün aşamaları.

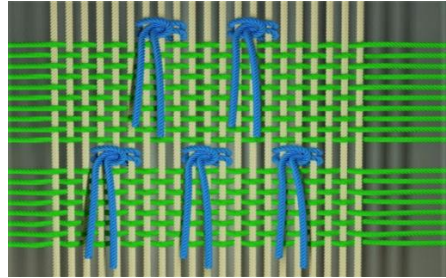
Çizim 5. Ördekbaşı düğümünün aşamaları.

Çizim 7. Ördekbaşı düğümünün arkası.

Çizim 6. Ördekbaşı düğümü.

Çizim 8. Ördekbaşı düğümü.

Filikli tülü dokumalarının boyutları; seccadelerde, 83cmx127cm, 85cmx130cm, yaygılarda, 140cmx189cm, 147cmx213cm, 150cmx178cm, 164cmx186cm, 172cmx207cm arasında değişmektedir.

Filikli tülü dokumalarının başlangıç kısmında saçak bırakılmamaktadır. Dokumanın bitiş kısmında saçak bırakılmaktadır. Saçakların boyu 8-13 cm arasındadır. Özellikle seccadelerde saçak olmayan kısım ayak, saçaklı kısım başın geleceği yer olarak belirlenmektedir. Böylece alının konacağı kısmın temiz kalması sağlanmaktadır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Solda, filikli tülü dokumanın saçak bırakılmamış başlama kısmı; sağda, filikli tülü dokumanın bitirildiği saçaklı kısmı.

Seydiler Filikli Tülü Dokumalarının Desen, Renk, Kompozisyon Özellikleri ve Örnekler

Seydiler dokumalarında desene “Duma”, desenli dokumalara da “Dumalı” denilmektedir (Hatice Çakmak, 2019, Seydiler). Tülü dokumalarının post gibi kalın ve bol tüylü olması desen seçeneklerini kısıtlamıştır. Desensiz, çizgili, dikdörtgen, baklavalı, iç içe geçmiş baklavalar ya da yan yana, üst üste yerleştirilmiş baklava ve dörtgenler

kompozisyonu oluşturur (Görgünay 2005: 59). Seydiler dokumalarında desensiz, çizgili, baklava ve iç içe geçmiş baklavalılar kullanılmış, baklavaların üst üste sıralanmış hâline “Bohçalı дума” denilmiştir. Bohçalı дума kompozisyonlarının alt ve üst kısmı orta desenden yatay bir çizgi ile ayrılmıştır (Fotoğraf 8). Bazı filikli tülü dokumalarının atkılarında farklı renkler kullanılarak arka kısmında “Tahtalı” denilen yollar oluşturulmuştur (Fotoğraf 9).

Desensiz filikli tülü dokumalarında turuncu, gülkurusu, mor, desenli filikli tülü dokumalarında beyaz, pembe, yeşil, kırmızı, sarı, mavi renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 8. Solda; baklavalı дума, sağda; bohçalı дума.

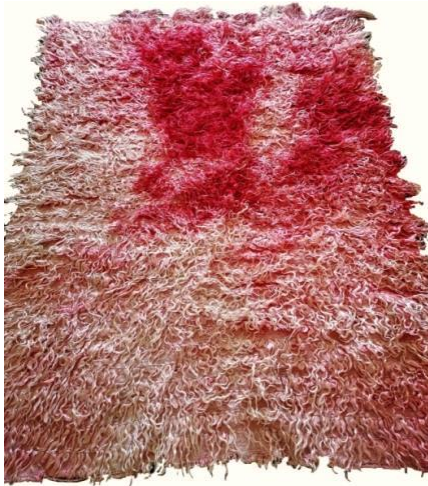
Fotoğraf 9. Seydiler’de dokunmuş filikli tülü dokumanın arkası.

Fotoğraf 10’da görülen Dudu Çakmak’a ait, 150cmx178cm boyutunda Seydiler’de dokunmuş filikli tülü dokumanın atkı ve çözgüsünde yün, ilmeklerinde filik kullanılmıştır (Dudu Çakmak, 2019, Seydiler). Dokumada 28 adet ilmek sırası bulunmaktadır. İlmeklerin hav yüksekliği 8 cm’dir. İlmek sıraları arasında 6 cm bulunmaktadır. Desensiz filikli tülü dokunduktan sonradan açık pembe renge boyanmıştır. Yer yer renkte solma mevcuttur.

Fotoğraf 10. Dudu Çakmak'a ait desensiz filikli tülü dokuma.

Fotoğraf 11'de görülen Sultan Çetinkaya'nın Seydiler'de dokuduğu 140cmx189cm boyutunda tülü yaygı dokumanın atkı ve çözgüsünde yün, ilmelerinde filik kullanılmıştır (Sultan Çetinkaya, 2019, Seydiler). Filikli tülü dokumada 36 adet ilmek sırası bulunmaktadır. İlmeklerin hav yüksekliği 7cm'dir. İlmek sıraları arasında 5cm bulunmaktadır. Desensiz dokunan tülü, dokuma işleminden sonra kırmızı renge boyanmıştır. Yer yer renkte solma mevcuttur.

Fotoğraf 11. Sultan Çetinkaya'nın dokuduğu filikli tülü.

Fotoğraf 12'de görülen Atike Çetinkaya'nın Seydiler'de dokuduğu ve boyadığı 83cmx127cm boyutunda filikli tülü seccade (Namazlağı) Belkis Özkara'ya aittir. Atike Çetinkaya, Belkis Özkara'ya seccadeyi 1997 tarihinde hediye etmiştir (Belkis Özkara, 2020, Afyonkarahisar). Seccadenin atkı ve çözgüsünde yün, ilmelerinde filik kullanılmıştır. Tülü dokumada 24 adet ilmek sırası bulunmaktadır. İlmeklerin hav yüksekliği 10cm'dir. İlmek sıraları arasında 5cm bulunmaktadır. Desensiz dokunan filikli tülü, dokuma işleminden sonra turuncu renge boyanmıştır.

Fotoğraf 12. Atike Çetinkaya'nın dokuduğu filikli tülünün önü ve arkası.

Fotoğraf 13'de görülen Sultan Tekin'in (Vefat 1990) 1970 yılında Seydiler'de dokuduğu 172cmx207cm boyutunda filikli tülü yaygı Belkıs Özkara'ya aittir (Belkıs Özkara, 2020, Afyonkarahisar). Atkı ve çözümlünde yün, ilmeklerinde filik kullanılmıştır. Filikli tülü dokumada 33 adet ilmek sırası bulunmaktadır. İlmeklerin hav yüksekliği 9cm'dir. İlmek sıraları arasında 6cm bulunmaktadır. Desensiz dokunan tülü sonradan mor renge boyanmıştır. Renkte solma yoktur. Güveden korumak için yaygıya toz sabun serpilmiştir.

Fotoğraf 13. Sultan Tekin'in dokuduğu filikli tülü ve ayrıntısı.

Fotoğraf 14'de görülen Hatice Çetinkaya'nın 1970 yılında Seydiler'de dokuduğu 164cmx186cm boyutunda filikli tülü yaygı Belkıs Özkara'ya aittir (Belkıs Özkara, 2020, Afyonkarahisar). Atkı ve çözümlünde yün, ilmeklerinde filik kullanılmıştır. Tülü dokumada 35 adet ilmek sırası bulunmaktadır. İlmeklerin hav yüksekliği 10cm'dir. İlmek sıraları arasında 5cm bulunmaktadır. İç içe geçmiş baklavalarla kompozisyon oluşturulmuştur. Dokumada, beyaz, pembe, kırmızı, mavi, yeşil, mor, turuncu renkler kullanılmıştır. Güve dokumaya zarar vermiştir. Tülünün arkasını güçlendirmek için bez dikilmiş, saçakları kesilmiştir.

Fotoğraf 14. Hatice Çetinkaya'nın dokuduğu filikli tülünün önü ve arkası.

Fotoğraf 15'de görülen Ayşe Koç'un 1970 yılında Seydiler'de dokuduğu 147cmx213cm boyutunda filikli tülü yaygı, kızı Belkıs Özkara'ya aittir (Belkıs Özkara, 2020, Afyonkarahisar). Atkı ve çözgüsünde yün, ilmeklerinde filik kullanılmıştır. Filikli tülü dokumada 40 adet ilmek sırası bulunmaktadır. İlmeklerin hav yüksekliği 8cm'dir. İlmek sıraları arasında 5cm bulunmaktadır. İç içe geçmiş baklavalar ve üst üste yerleştirilmiş baklavalar bohçalı kompozisyonu oluşturmuştur. Dokumada, beyaz, pembe, kırmızı, mavi, yeşil, mor, turuncu renkler kullanılmıştır. Dokumanın atkılarında renkli iplikler kullanılarak tersinde tahtalı denilen yollar oluşturulmuştur. Saçak uzunluğu 13cm'dir.

Fotoğraf 15. Ayşe Koç'un dokuduğu filikli tülü ve ayrıntısı.

Sonuç ve Öneriler

Seydiler tülü dokumaları, üretiminde kullanılan hammadde ve teknik özellikleri açısından Anadolu'nun kültür mirası listesinde yerini almıştır. Seydiler'de filikli tülüler günümüzde dokunmamaktadır. Yörede kaliteli keçi cinsi olan Ankara keçisinin sayısı azalmış böylece parlak, uzun keçi kılma ulaşma imkânı kısıtlanmıştır.

Çözgü ve atkı ipliği, yün lifinin elde eğirilmesiyle elde edilmiş, ilmekte ise tiftik keçi kılı eğirilmeden kullanılmıştır. Desensiz filikli tülülerin dokunduktan sonra tek renge boyandığı, desenli tülü dokumalarında kullanılan yün ipliklerin ve filiklerin önceden boyandığı tespit edilmiştir.

Yörede dört çözgü üzerine Türk düğümü ya da üç çözgü üzerine ördekbaşı düğümü kullanıldığı, atlamalı sıraların tercih edildiği,ilmek sıra aralarında bezayağı dokumanın uygulandığı görülmüştür. Yaygı ve seccade amacıyla dokunan filikli tülülerin boyutları, 83cmx127cm ile 172cmx207cm arasında değişmektedir. Canlı renklerin tercih edildiği dokumalarda pembe, mor, gülkurusu, yeşil, sarı, mavi kullanılmıştır. Teknik açıdan desen çeşitliliğinin az olduğu filikli tülülerde baklava, iç içe geçmiş baklava, bohçalı desenleri uygulanmıştır.

Genellikle çeyizlik, camiye hediye edilmesi ve misafirin kullanması için ıstar tezgâhlarda dokunan tülüler, hammadde yokluğu, dokuyan kişilerin yaşlanması, makine hallerinin ucuz ve kolay ulaşılabilir olması gibi nedenlerle yaklaşık 1995 yılından beri dokunmamaktadır. Beldede bulunan tezgâhlar sökülmüş ve ortadan kaldırılmıştır. Yapılan araştırmada kurulu bir tezgâha rastlanmamıştır. Gün geçtikçe azalan filikli tülü örneklerinin; dokuyan kişi, hammadde, boyut, desen, renk özellikleri tespit edilerek kayıtları oluşturulmuştur. Filikli tülü dokumalarının yeniden canlandırılması için bölgede koyun ve keçi yetiştiriciliğinin desteklenmesi, dokuma tekniğinin öğretilmesi, filikli tülü dokumalarının tanıtımının ve pazar araştırmalarının yapılması gerekmektedir. Beldenin yaşlılarının dokuma bilgisini genç kuşaklara aktarabilmesi için projelerin hazırlanması ve kursların düzenlenmesi faydalı olacaktır. Kamu kurum ve kuruluşlarının, Seydiler filikli tülülerinin yeniden dokunabilmesi için gerekli desteği vermesi, kültür mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem taşımaktadır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

- Belkıs Özkara, 2020, Afyonkarahisar/Merkez.
 Dudu Çakmak, 2019, Afyonkarahisar/Seydiler.
 Döndü Çakmak, 2019, Afyonkarahisar/Seydiler.
 Emir Er, 2019, Afyonkarahisar/Seydiler.
 Fatma Çelik, 2019, Afyonkarahisar/Seydiler.
 Hatice Çakmak, 2019, Afyonkarahisar/Seydiler.
 İsmail Çakmak, 2019, Afyonkarahisar/Seydiler.
 Nadiye Tekeş, 2019, Afyonkarahisar/Seydiler.
 Sultan Çetinkaya, 2019, Afyonkarahisar/Seydiler.

KAYNAKÇA

- Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası. 10. Cumhuriyet Bayramı Münasebetiyle Çıkarılan Broşür. Afyonkarahisar: Doğan Matbaası Yayınları, 1933.
 Arslan, Sevim. "Tülü-Gabbah-Riyji". Arış Dergisi 4 (1998): 44-53.
 Aslanapa, Oktay. *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları, 1993.
 Atav, Rıza. "Tiftik (Ankara Keçisi) Liflerinin Terbiye İşlemlerine Genel Bir Bakış". Electronic Journal of Vocational Colleges 3 (2013): 121-129.
 Atılğan, Abdi ve diğer. "Pinar Bitki Ekstraktından Elde Edilen Doğal Boyanın Ahşap Malzemeye Üst Yüzey Olarak Uygulanması". Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi 12 (2011): 139-147.
 Aytaç, Ahmet. "Geleneksel Anadolu Tülülere Örneğinde Makedonya Yanbol Dokumaları". 10. Ulusal El Sanatları Sempozyumu. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, (2009): 77-103.
 Barışta, H. Örcün. *Türk El Sanatları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

- Ercilasun B. Ahmet ve Akkoyunlu Ziyat. *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugâti 'î Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Genç, Reşat. “Kâşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri”. *Arış Dergisi* 3 (1997): 8-16.
- Görgünay, Neriman. *Düğümlü Halının Öncüsü Geve, Tülü ve Benzeri Dokumalar*. İzmir: Güneş Ofset Yayınları, 2005.
- Hidayetoğlu, H. Melek. “Karapınar (Konya) Tülü Halıları”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Halıcılığı Kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2020: 1223-1257.
- _____. “Karapınar (Konya) Yöresinde Dokunan Yamçı Tülüler”, *Akdeniz Sanat Dergisi* 4 (2009): 31-39.
- _____. “Karapınar Tülü Dokumaları”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, 1999.
- Knots 3D. “Kötü Kazık Bağı, Ters Kazık Bağı, Ördekbaşı”, 16 Ocak 2020. <<http://knots3d.com>>
- Öz, N. Didem. “Tülü Dokumaların Genel Özellikleri ve Bir Koleksiyon Örneği”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 16 (2019): 925-947.
- Özpinar, Hasan. *Seyyahların Gözünden Afyonkarahisar*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2019.
- Soysaldı, Aysen. *Düz Dokuma teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.
- Şahin, Güven. “Coğrafi Bir Simge Olarak Ankara Keçisinin Türkiye’deki Mevcut Durumu”. *Millî Folklor Dergisi* 97 (2013): 195-209.
- Tekçe, E. Fuat. *Pazırık, Altaylardan Bir Halının Öyküsü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Türktaş, Zuhâl ve Çakmaktepe M. Fatih. “Sivas Yıldızeli İlçesi Tülü Dokumalarının Özellikleri”. *Arış Dergisi* 6 (2011): 100-111.
- Türk Dil Kurumu. “Tülüce”, 15 Nisan 2019. <sozluk.gov.tr>
- Yetkin, Şerare. *Türk Halı Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.